

Stipan Trogrlić, *Represija jugoslavenskog komunističkog režima prema Katoličkoj crkvi u Istri 1945. – 1971.*, Posebna izdanja DAPA, sv. 32, Pazin: Državni arhiv u Pazinu – Institut društvenih znanosti Ivo Pilar Područni centar Pula, 2014., 412 str.

U izdanju Državnog arhiva u Pazinu i Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Pula ugledni hrvatski istraživač crkvene povijesti dr. sc. Stipan Trogrlić objavio je još jednu svoju vrijednu knjigu: *Represija jugoslavenskog komunističkog režima prema Katoličkoj crkvi u Istri 1945.–1971.* Iako izdana 2014., javnosti je predstavljena u svibnju sljedeće godine. Na 412 stranica teksta u knjizi se, metodologijom povijesne znanosti, nastoji odgovoriti na istraživačko pitanje: Koje je represivne mehanizme koristio jugoslavenski komunistički režim protiv Katoličke Crkve u Istri te koji su uzroci i posljedice tih mjera za samu Crkvu, ali i za crkveno-državne, kao i cjelokupne društvene odnose?

Autor se kroz četiri velika poglavlja bavi razjašnjavanjem nacionalne, ideološke i vjerske problematike na istarskom prostoru. Upravo je rješavanje pitanja nacionalnog identiteta bio, uz onaj duhovni, naravno, primarni cilj istarskog katoličkog svećenstva kojem Trogrlić pristupa bez predrasuda, s posve jasnim argumentima. Kako bi postigao jasnoću izlaganja, autor je i na primjeru analize dostupnih dokumenata koji su nastali nakon ubojstva bl. Miroslava Bulešića velikim dijelom gradio svoj pristup historiografske interpretacije promatranog razdoblja odnosa vlasti i Crkve.

Trogrlić se ne bavi samo temom represije uperenoj protiv vjerskih obreda, osobito na javnim mjestima, ili protiv nastave vjeronauka već i pitanjem materijalnog statusa Crkve, njenoj kulturnoj ulozi i pravu javnog progovaranja o slobodi.

Iz popisa izvora i literature jasna je profesionalnost i znanstvenost autora kad govori o ovoj i danas osjetljivoj temi. Uz one »uobičajene« izvore posebno je važno istaknuti župne arhive koji svojim materijalima ovoj knjizi daju dodatnu notu živopisnosti vremena i prostora o kojima autor piše.

Uvod u knjigu čini prikaz naslova »Istra – međuratni i ratni nacionalno-politički okvir (1920.–1945.)« (str. 13–17). U tom kratkom odjeljku autor ističe promjene raspoloženja u odnosu NOP-a prema svećenicima. S vremenom će se negativan stav pripadnika pokreta otpora prema Crkvi prenijeti i na razdoblje o kojem autor piše.

»Državna politika 'mrkve i batine' prema Crkvi u Istri 1945.–1947.« (19–129) naslov je prvog poglavlja knjige. Crkva u Istri doslovno je živjela između represije i *modus vivendi* u razdoblju od 1945. do 1946. godine. Važna je tu uloga Bože Milanovića u pregovorima s NOP-om i traženje »višeg cilja« od onog ideološkog, u službi narodu, ali autor primjećuje kako je represija režima nametnula ideologiju koja je postala taj »viši cilj«. Tako godina 1947. postaje reduciranom suradnjom na račun represije, a vrhunac su svega zbivanja za vrijeme krizme u Lanišću u kolovozu 1947., kada je okrutno ubijen Miroslav Bulešić i teško ranjen djelatelj Krizme Jakob Ukmar, a sudski su procesi nakon toga bili jasnim znakom na koji je način vlast tražila već navedeni *modus vivendi*. Agrarna reforma iz 1945. godine

bila je sasvim u službi sustava represije. Tako u preglednu tabličnom prikazu po župama Trogrlić na kraju zaključuje kako je od 130 župa i kapelanija u čak 61 % agrarna reforma oduzela manji ili veći dio crkvenih posjeda. Gorljiv borac protiv *Zakona o agrarnim odnosima i kolonizaciji* (23. kolovoza 1945.) bio je mons. Božo Milanović. Jedna je stvar ovdje posebno zanimljiva, a to je da je o tom *Zakonu* i procesu agrarne reforme, s obzirom na istarsko područje, u hrvatskoj i jugoslavenskoj historiografiji napisan samo jedan rad.

Drugo poglavlje knjige nosi naziv »Izgradnja sustava represije 1947. – 1952.« (131–232) u kojem autor analizira procese i zbivanja nakon »Krvave Krizme u Lanišću« do prekida diplomatskih odnosa između FNRJ i Svete Stolice. U središtu ove je teme načelo vlasti: »Tko nije jasno i glasno za nas, taj je protiv nas.« Razdoblje od 1947. do 1952. godine Trogrlić dijeli u četiri teme. Analizira različite oblike pritiska na Crkvu u Istri, ističe prozivke biskupa Nežića, detaljizira progone svećenika i laika, sudske procese i presude svećenicima, kao i zatvoreničke dane Stjepana Ceka. Božo Milanović nije ga se htio odreći, a unatoč šestogodišnjem zatvaranju Cek je izdržao i nastavio službovanje u Karojbi. »Dobar« je to primjer represije sustava samo na primjeru jednog čovjeka. U tom je kontekstu zanimljivo i potpoglavlje o »sjemenišnoj brigadi« za omladinske radne akcije kod gradnje pruge Lupoglav – Štalije. Akcija je bila prilika vlastima da sjemeništarece otrgne od Crkve, a duhovnjaci su se bojali da ne bi svjetovnost previše preuzela mlade, stoga sjemeništarcu više nisu sudjelovali u radnim akcijama. Na kraju prvog odjeljka tekst je o ukidanju slobode riječi sprječavanjem vjerskog tiska, posebice *Istarske Danice*.

Drugo nam poglavlje donosi i izvješća o radu Društva svećenika sv. Ćirila i Metoda, prozivkama biskupa Nežića zbog podrške restriktivnim mjerama protiv svećeničkih udruženja i neuspješnosti ĆMD-a u zaštiti svećeničkih prava i slobode vjere. U vremenu s kraja 40-ih nastavlja se oduzimanje crkvene imovine, posebice župnih stanova i samostanskih posjeda gdje do izražaja dolazi autorova arhivska sposobnost jasna i detaljna predočavanja tadašnje situacije. Vrhunac je tog razdoblja prekid odnosa FNRJ i Svete Stolice. Naime, 1952. godine, u nastavku već prethodnih problema s podjelom sakramenata ženidbe i krštenja, ometanjem bolničkog pastoralna i zabranom održavanja školskog vjeronauka, ukinut je vjeronauk, a slijedilo je i oduzimanje matičnih knjiga.

Imenovanje Alojzija Stepinca za kardinala bio je »okidač« za prekid odnosa s Vatikanom, ali i za jačanje represije na Katoličku Crkvu u Hrvatskoj. Kako je Stepinac odbio biti »narodnim biskupom« pa samim time biti i kreatorom »narodne crkve« bliske »narodnoj vlasti«, režim je Crkvu proglasio »protunarodnom«.

»Funkcioniranje sustava represije 1952. – 1960.« (233–319) naslov je trećeg poglavlja u kojem autor progovara o prekidu diplomatskih odnosa FNRJ sa Svetom Stolicom i kakva je situacija Crkve u Istri nakon prekida tih diplomatskih odnosa. Da bi se još jednom uvidjelo kako je funkcionirao taj represivni aparat, Trogrlić istražuje sudski proces bogoslovima Visoke teološke škole u Rijeci (1954. – 1955.) te o ulozi i kalvariji Biskupskog sjemeništa i gimnazije u Pazinu (1952. – 1959.).

Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica od 22. svibnja 1953. proglasio je Josip Broz Tito. Važne su stavke *Zakona* sloboda savjesti i vjeroispovijesti građana FNRJ, ali

i praktično eliminiranje Crkve iz društvenog života. Nedugo nakon prekida odnosa dviju država i donošenja *Zakona* nastavljaju se presude i progoni svećenika o kojima Trogrlić detaljno izvještava za razdoblje od 1954. do 1960. godine.

Autoru je jako važno bilo odrediti ulogu crkvenih obrazovnih institucija koje su održavale duhovni i intelektualni život katoličkog življa na ovim prostorima, tako da nas izvještava o otvaranju Bogoslovnog sjemeništa u Rijeci, zatvaranju škola i bogoslovije, gimnazije i sjemeništa u Pazinu, kao i o ulozi tiska kao »produžene ruke državnog aparata«, i to *Novog lista*, *Borbe* i *Vjesnika*.

Biskupsko sjemenište i gimnazija u Pazinu prošli su put, kako piše autor, »od miljenika do prognanika«. Sjemenište je 11. prosinca 1945. svečano otvoreno. Trogrlić nam jasno prikazuje umješnost i Bože Milanovića i biskupa Antonija Santina tijekom osnutka i vođenja Sjemeništa, ali ondašnji ministar za prosvjetu, nauku i kulturu, Miloš Žanko, temeljem *Odluke Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu Narodne Republike Hrvatske* (31. siječnja 1952.) ukida 4. veljače sjemeništu pravo javnosti, s time da mu se to pravo »produžava« do 30. lipnja iste godine. Otvaranja Sjemeništa i Gimnazije, kao i pokretanje Zbora svećenika sv. Pavla za Istru, bili su od značajne važnosti jer je to bila prilika da se održe nacionalna svijest i materinji jezik u Istri. Naputke koje je komunistička vlast donijela za vjerske škole u očitijoj su, naglašava Trogrlić, suprotnosti sa *Zakonom* koji ističe vjerske slobode i slobodu savjesti te odvojenost Crkve i države. Milanović će i dalje voditi borbu s vlastima oko imena pazinske škole sve do 1. travnja 1959., kada će njen naziv biti promijenjen u »Srednja vjerska škola za spremanje svećenika u Pazinu«.

U četvrtom i posljednjem poglavlju, »Iznevjerene nade i očekivanja 1960. – 1971.« (321–372), govori se o nadi Crkve u moguću demokratski preobražaj komunističkog režima. Iako se i dalje oduzima crkvena imovina vlast se približava Crkvi, 1966. godine obnavljaju se, *Protokolom o razgovorima koji su vođeni između predstavnika Vlade SFRJ i predstavnika Svete Stolice*, diplomatski odnosi, a sve se događa nakon smrti kardinala Stepinca.

Stari slučajevi župnika Ceka i drugih župnika obnavljaju se već isprobanim metodama, a rušenje, zatvaranje i onemogućivanje gradnje crkava nastavak je represivnih mjera pa autor navodi primjere župe Sv. Lovreč Labinski-Koromačno, crkve Majke Božje od Mora u Puli, Salezijanskog oratorija u Rovinju, bazilike u Poreču te župe i samostana sv. Josipa u Puli. Trogrlić nam donosi detalje tih metoda gotovo na cijelom prostoru Porečke i Pulske biskupije.

Važan događaj, o kojem autor piše, jest Biskupijski euharistijski kongres koji je održan u Puli 1967., a sve u ozračju Drugog vatikanskog koncila iz 1965. godine koji je donio mnoge promjene u Crkvi. Veliko se euharistijsko slavlje trebalo održati u pulskoj Areni 28. svibnja 1967., kao i procesija ulicama grada, ali SUP u Puli odbio je molbu jer je u isto vrijeme u Areni i gradu bio organiziran niz sportskih i zabavnih manifestacija. Ipak, kakva-takva nada u bolji sustav trajala je kratko, do početka Hrvatskog proljeća. Trogrlić, na osnovu izvora, piše kako je uz Maticu hrvatsku, Zagrebačko sveučilište i republičko partijsko vodstvo, Katolička Crkva bila četvrtim »izvorom nereda«. Vlasti i Titu bio je to

dotadni argument da nastavi s represijom, ali i da Crkvu u potpunosti izdvoji od društva i zabrani joj svaki istup. Tu se javlja i skupina istarskih katoličkih studenata na čelu sa svećenikom Antunom Hekom koji su bili aktivni u crkvenim događanjima, ali su tu aktivnost htjeli prenijeti i na društveni život.

U tekstu o probijanju tunela kroz Učku kao važnom događaju za Istru ističe se velika uloga biskupa Nežića i njegov poziv vjernicima da pomognu izgradnju tunela. Unatoč svemu *Istarska Danica*, kao jako popularna među istarskim Hrvatima, prestala je izlaziti još 1953., da bi je Antun Hek i Josip Turčinović, ravnatelj Kršćanske sadašnjosti, obnovili krajem 1971. godine, ali za kratko jer su je vlasti već u siječnju zabranile.

Stipan Trogrlić nam na kraju ove zanimljive knjige i knjige bogate informacijama donosi svoje zaključne misli (373–376). Slijedi popis kratica, popis izvora i literature, kazalo osobnih imena, kazalo toponima, sažetak na hrvatskom, engleskom i talijanskom jeziku te bilješka o autoru (377–407).

Izvanredan rad dr. sc. Stipana Trogrlića *Represija jugoslavenskog komunističkog režima prema Katoličkoj crkvi u Istri 1945. – 1971.* odgovorio je na ključna istraživačka pitanja. Odgovorio nam je na pitanja koje je represivne mehanizme koristio jugoslavenski komunistički režim protiv Katoličke Crkve u Istri te koji su uzroci i posljedice tih mjera za samu Crkvu, ali i za crkveno-državne, kao i za cjelokupne društvene odnose!

Monografija nije odgovorila na ta pitanja samo znanstvenoj javnosti, nego i društvu, posebice istarskog podneblja, koje nije cjelovito upoznato s upravo ovim zadnjim, važnim i krvavim godinama svoje povijesti. A nije upoznato baš zbog te iste represije o kojoj je Trogrlić pisao kroz četiri jasna poglavlja, koja već svojim naslovima bude znatiželju čitatelja.

Ovo je Trogrlićevo najbolje znanstveno ostvarenje kojim je uspio čitateljski zainteresirati ne samo stručnjake pa će knjiga, sigurni smo, pronaći put i do šire istarske javnosti. Rječnik, rečenice i stil, uz već poznatu arhivsku i znanstvenu marljivost i vrijednost dr. Trogrlića, izvrsna su preporuka čitateljima, a po svojoj vrijednosti, naravno, i istraživačima.

Filip Zoričić